

RINDI⁶

Nr. 2 • 1992

RINDI

TIDSKRIFT FÖR GOTLÄNDSK BOTANIK

Årgång 12 1992 Nr 2

Utgiven av Gotlands Botaniska Förening

Redaktion Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby
Bo Göran Johansson, Levide Vall, 621 93 Visby
Bengt Larsson, Lummelundsväg, Pl 4875, 621 42 Visby

Tidskriften erhålls antingen genom medlemskap i Gotlands Botaniska Förening (70 kr/år) eller genom prenumeration (samma pris). Familjemedlemskap kostar 15 kr/år. Föreningen postgiro är 68 36 66 - 2. Adressen är

Gotlands Botaniska Förening, c/o Bengt Larsson, Lummelundsväg, Pl 4875,
621 41 Visby

Gotlands Botaniska Förening

är en ideell sammanslutning som har till ändamål att verka för ökad kunskap om Gotlands växter och för bevarandet av en rik flora på ön. Föreningen vill också bland allmänheten sprida intresse för botanik och naturskydd.

Dessa mål söker föreningen förverkliga bl.a. genom att verka för utforskandet av Gotlands flora, att biträda myndigheter och organisationer i behandlingen av botaniskt betydelsefulla naturskyddsfrågor, att utge tidskriften Rindi och även på annat sätt informera om och propagera för sin verksamhet och sina åsikter, och att arrangera exkursioner och sammankomster.

Ordf.	Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby	tel 0498-271343
V. ordf.	Jörgen Petersson, Humlegårdsvägen 18, 621 46 Visby	tel 0498-214559
Sekr.	Elsa Bohus Jensen, Iridalsgatan 14, 621 42 Visby	tel 0498-216192
Kassör	Bengt Larsson, Lummelundsv. Pl 4875, 621 41 Visby	tel 0498-278218
Övriga	Ingrid Engquist, Stenkyrka, 620 33 Tingstäde	tel 0498-272088
	Stig Högström, Neptungatan 21, 621 41 Visby	tel 0498-214063
	Bo Göran Johansson, Levide Vall, 621 93 Visby	tel 0498-266204
	Torgny Rosvall, Bergmansgatan 6, 621 46 Visby	tel 0498-211777

Omslagsbilden: Äppelros, *Rosa rubiginosa*. Akvarell av Staffan Rosvall.

Omslagsbilden: Äppelros, *Rosa rubiginosa*

BO GÖRAN JOHANSSON

Vi flyttade till Gotland augusti 1974, och innan skolan började åkte vi runt och njöt av öns natur. Det hade varit en mycket torr sommar, men nu, under augusti, hade det fallit regn, och allt var grönt och fräscht. På några ställen längs kusten, vid Hall och vid Hoburgen, såg vi att en ros blommade om. Från västkusten, som vi kom ifrån, hade vi sett det fenomenet hos vresrosen, men inte hos några andra arter. Den här arten växte på kalksten eller sandsten och var ny för oss. Det var äppelros, *Rosa rubiginosa*, som vi hade mött.

Senare har vi mött äppelrosen många gånger. Ibland har den röjt sig genom sin doft; särskilt under stilla sommarkvällar med lite fuktig kvällsluft kan doften bli så påtaglig, att man stannar upp, sniffar lite och börjar titta sig omkring efter källan. Det är små körtelhår på blad, bladskärf och blomskaft som utsöndrar en fin äppeldoft. Även om doften är det enklaste kännetecknet, är utseendet också rätt typiskt: lite mindre, rundare och grönare blad än nyponros och stenros, och på grövre stammar en typisk taggbeväpning: dels grova, kloformiga taggar, dels tunnare, raka taggar. Slutligen har det hänt oss, att äppelrosen röjt sig genom att den blommat under hösten, tillsammans med några andra arter som också gärna blommar om en mild höst, som fältsippa och axveronika.

Äppelrosen kan inte sägas vara särskilt vanlig på Gotland. K.Johansson nämner den från ett tjugofemtal lokaler, och från den pågående inventeringen i Projekt Gotlands Flora har vi hittills fått in ungefär ytterligare tio. De allra flesta av dem ligger nära kusten, och framför allt trivs den längs klintkusten från Visby upp till Hall. Det finns också en ansamling av lokaler i hällmarksområdena från Lojsta till Etelhem.

Äppelrosen förekommer också i trädgårdar. Vår egen trädgård, från slutet av 1800-talet, kan sägas vara ganska representativ. Där finns en hög och kraftig buske vid verandan, som planterats där, men kanske inte planterats med avsikten att få fram en äppelros. Arten används nämligen också som ympunderlag för "finare" rosor, och den kan lätt ta över. På ett annat ställe i trädgården har vi en trädgårdsform av vresros, 'Dagmar Hastrup', som är ympad på en äppelros, som varje sommar skjuter upp meterhöga vildskott, som vi hittills nogsamt klippt bort. Dessutom frösår sig vår stora buske lite varstans i trädgården, med förkärlek på lite lugnare platser som trädgårdsland med bärbuskar, där den har en god chans att få växa ostörd.

Bo Göran Johansson
Levide Vall
621 93 Visby

Inventeringsläger i Hangvar sommaren 1992

ELSA BOHUS JENSEN

Vi träffades i Hangvar bygdegård den 6 juli och inledde med en gemensam frukost. Under den kommande veckan skulle vi komma att inventera följande kartblad: 07J2e Västninge (25 km²), 07J2f Lärbro (25 km²), 07J2g Takstens (25 km²), 07J3f Kap-pelshamn (18 km²), 07J4d Häftingsklint (8 km²) och 07J5e Hall (5 km²). Vårarterna i Västninge och Lärbro hade klarats av i maj vid inventeringsexkursioner. Vid veckans slut kunde summeras att alla kartbladen utom Hall var färdiga. Då hade 28 deltagare varit verksamma 122 persondagar! Under veckan ägnades två kvällar åt kritiska släk-ten. Det var fibblorna, *Hieracium*, och "*Carex flava*-gruppen" som granskades under ledning av Bo Göran Johansson.

Somliga deltagare bodde i bygdegården, ett trivsamt f.d. mejeri med luftiga utrym-men, några hos Lizz Jillhed vid Vestöös i Hall, medan andra åter var pendlande dag-besökare. Den ovanligt torra väderleken som pågått sedan början av maj väckte farhå-gor. Hur mycket växter skulle vi kunna hitta? Men oron visade sig obefogad - det var rätt gott om fräscha plantor och dessutom tränade vi upp oss på att bestämma även visset material. Vid slutet av veckan fick vi höra om storbranden som just börjat på Torsburgen och vi kunde tydligt märka brandlukt och rökdis trots fyramila-avstånd.

De fyra första kartbladen bildade ett sammanhängande block dominerat av kalktall-skog med myrar och hållmarker samt en del odlingsbygd, medan de båda kartbladen vid västra kusten hade kalkhällskog och klintkust med klapperstrand.

Kusten

Kusten på ömse sidor om den pampiga Häftingsklint är en fossilrik strand med ruggar av rörsvingel, säv, blåsäv och strandråg (*Festuca arundinacea*, *Scirpus lacustris*, *S. tabernaemontani*, *Leymus arenarius*). Här växte bland strandstenarna den sällsynta näbbtrampörten, *Polygonum oxyspermum*, på en sträcka av flera hundra meter i det sydligaste partiet. Den är inte lätt att säkert bestämma, innan de glänsande bruna nöt-terna blivit väl utvecklade, och fick därför kontrolleras en månad senare. Intill växte blågrå tuvor av daggsvingel, *Festuca rubra* ssp. *pruinosa*. I den övriga glesa vegeta-tionen fanns vanliga strandarter som marviol, saltarv, strandkrypa, snårvinda och strandmålla med inslag av vejde och stånds (*Cakile maritima*, *Honkenya peploides*, *Glaux maritima*, *Calystegia sepium* ssp. *sepium*, *Atriplex littoralis*, *Isatis tinctoria*, *Senecio jacobaea*). På många ställen växte strandkål, *Crambe maritima*, med välmå-ende exemplar. Den enda orkidé-arten som prydde klintslutningarna var purpur-knipprot, *Epipactis atrorubens*.

Strandkrypa, *Glaux maritima*. Foto: Bengt Larsson.

Hällmarker

I inventeringsområdet är jordlagret tunt och hållar går i dagen. Floran här var givetvis den mest torkskadade. En del av arterna hade setts under vårexkursionerna, exempelvis alvararv, vårarv och den på Gotland sällsynta klibbarven (*Cerastium pumilum*, *C. semidecandrum*, *C. glutinosum*). Sedumarter var det gott om, inte bara gul och vit fetknopp utan även stor och kantig (*Sedum acre*, *S. album*, *S. reflexum*, *S. sexangulare*). Under försommaren blommade tovsippan *Anemone sylvestris*, på flera ställen i Lärbrotrakten. En del exklusiva arter blev funna: I Västningerutan svärdkrissla, *Inula ensifolia*, och även dess hybrid med krissla, *I. ensifolia* x *salicina*, vidare bågsvingel, *Festuca rubra* ssp. *oelandica*, på vittringsgrus, blåfibblor, *Hieracium* grupp *Praealtina*, som växer nästan enbart på norra delen av ön, och småtörel, *Euphorbia exigua*, på uppfrysningsmark. Hällmarksstämningen förstärktes av blåvingad gräshoppa, apollofjäril och trädlärika. I angränsande tormarker fanns duvnäva och fältvädd, *Geranium columbinum* och *Scabiosa columbaria*, liksom liten sandlilja, *Anthericum ramosum*.

Barrskogen

I barrskogen hade piggrör, *Calamagrostis varia*, stor spridning. Detta gräs finns i Skandinavien bara på Gotland. Längs skogsvägarna blommade vipparter, *Lathyrus niger*. I fuktiga gränsområden vid myrarna trivdes blodtoppens vätför, *Sanguisorba officinalis*. Nästrotten, *Neottia nidus-avis*, var glest utbredd; den verkade torkdrabbad liksom den röda skogsliljan, *Cephalanthera rubra*, i Häftingskartbladet. Många förekomster av klippoxel och finnoxel kunde noteras (*Sorbus rupicola*, *S. hybrida*).

Kulturmarkerna

Kulturmarkerna var inte så omfattande men rymde ändå intressanta åkerogräs som åkerranunkel, sydsmörblomma, korndådra, riddarsporre, åkerkulla och sommarklynne (*Ranunculus arvensis*, *R. sardous*, *Neslia paniculata*, *Consolida regalis*, *Anthemis arvensis*, *Valerianella dentata*). Nära Häftings gård växte klätt och råglosta (*Agrostemma githago*, *Bromus secalinus*) — kanske avläggare från den åker där man i bevarande syfte sått dessa arter. Luktvicker, *Vicia tenuifolia*, blev funnen på åkerholmar, och toppklocka, *Campanula glomerata*, noterades på flera ställen liksom nicktistel, *Carduus nutans*. I gårdsmiljö gjordes några fynd av bolmört, *Hyoscyamus niger*, och hjärtstilla, *Leonurus cardiaca*, liksom den gödningsälskande blåmållan, *Chenopodium glaucum*. Klipplinet, *Linum austriacum*, fanns kvar på torrbacken mitt för Hångers källa, och i Lärbrotrakten visade det sig att vitplister, *Lamium album*, alltså har ett fäste.

Många enstaka fynd tillkommer: Grön tofsäxing, *Koeleria pyramidata* vid åkerväggkant, färgreseda, *Reseda luteola*, i stor mängd vid ett vägbygge, gatkrassing, *Lepidium ruderales*, i Kappelshamns hamn, libbsticka, *Levisticum officinale*, vid en uthusvägg, odört, *Conium maculatum*, i en hästhage, banklint, *Centaurea x decipiens*, på kulturmark, jordreva, *Glechoma hederacea*, vid en väggkant, brunskära, *Bidens tripartita*, i en vall, samt sandvita, *Berteroa incana*, och finsk fingerört, *Potentilla intermedia*. Rotkörvel, *Chaerophyllum bulbosum* ssp. *bulbosum*, växte snällt kvar i sin fälla nära St. Vikers i Lärbro. Krushårig palsternacka, *Pastinaca sativa* var. *sylvestris*, först

Brunskära, *Bidens tripartita* på en igenvuxen fuktig väg i ett grustag i Träkumla. Gun Ingmansson, 22 augusti 1987.

Foto av jordrevä, *Glechoma hederacea*. Stellan Hedgren, 30 juni 1987, Anga.

En av de fina källmyrarna norr om Kauparve, som besöktes vid lägrets avslutning.
Foto: Stellan Hedgren, 12 juli 1992

rapporterad 1942 av Th. E. Fries, blev funnen på två ställen. Det är en art som bör hanteras med stor försiktighet - man kan annars efter solbestrålning få svårläkta hudskador, liksom fallet är med jätteloka (*Heracleum mantegazzianum*).

Våtmarkerna

Våtmarkerna innefattade delar av namnkunniga myrar som Träskmyr, Hoburgsmyr och Verkmyr men också många mindre källmyrar och agmyrar. Bland karaktärsarterna kan nämnas ag, knappag, axag, ängsull, gräsull, majviva, tätört, fjälltätört, kärrlilja och kustarun (*Cladium mariscus*, *Schoenus nigricans*, *S. ferrugineus*, *Eriophorum angustifolium*, *E. latifolium*, *Primula farinosa*, *Pinguicula vulgaris*, *P. alpina*, *Tofieldia palustris*, *Centaurium littorale*). Av orkidéerna hittades mängder av ängsnycklar, blodnycklar, vaxnycklar, sumpnycklar, Jungfru Marie nycklar, skogsnycklar, flugblomster och brudsporre (*Dactylorhiza incarnata*, *D. incarnata* var. *cruenta*, *D. incarnata* var. *ochroleuca*, *D. traunsteineri*, *D. maculata* ssp. *maculata*, *D. maculata* ssp. *fuchsii*, *Gymnadenia conopsea*). Även den annars mer sällsynta luktsporren, *Gymnadenia odoratissima*, var både riklig och spridd. "Agmyrens klenod", kärnycklar, *Orchis palustris*, hittades i Träskmyr. Brunögontröst, *Euphrasia salisburgensis* var. *schoenicola*, var redan framme i en källmyr i Takstenskartbladet. Trubbtåg, Jun-

cus subnodulosus, fanns rikligt på många håll. Det var blomningstid för bläddror, såväl vattenbläddra som dvärgbläddra och dybläddra (*Utricularia vulgaris*, *U. minor*, *U. intermedia*). De lyste gula och gröna i agmyrarnas bottenluckor bland spikblad och höstspira (*Hydrocotyle vulgaris*, *Pedicularis palustris* ssp. *opsiantha*). I myrarnas utkanter växte starrarter som ängsstarr, loppstarr, nålstarr och luddstarr (*Carex hostiana*, *C. pulicaris*, *C. dioica*, *C. tomentosa*). Enstaka fynd av honungsblomster, *Herminium monorchis*, gjordes i Takstens- och Västningekartbladen. I fuktmarker bearbetade av människan fanns medlemmar ur den besvärliga "Carex flava-gruppen", som ärtstarr, jämtstarr, ävjestarr, grönstarr och näbbstarr (*Carex oederi*, *C. jemtlandica*, *C. bergrothii*, *C. demissa*, *C. lepidocarpa*). Ett dike i Kappelshamn var fyllt med bunge, *Samolus valerandi*, längs cirka hundra meter och i Kappelshamnsviken fanns hårsärv och storsärv (*Zanichellia palustris* ssp. *palustris*, ssp. *major*). Vid Norrgårdsholm vid Fardume träsk återfanns ytterligare för Gotland ovanliga våtmarksarter som tranbär, tuvull och kråkbär (*Vaccinium oxycoccus*, *Eriophorum vaginatum*, *Empetrum nigrum*).

På den sista lägerdagen gjordes en gemensam exkursion till ett källmyrssystem nordväst om Kauparve i Rute. Detta fina och blöta våtmarksområde var hemvist inte bara för en jättestor padda utan också för brunögontröst, storsileshår, luktsporre, trubbtåg, fjälltätört, blodnycklar, sumpnycklar, flugblomster, Jungfru Marie nycklar och skogsnycklar. De två sistnämnda knepiga varianterna studerades och diskuterades.

Efter en avslutande fika i raukområdet i Lergrav var det dags för avsked. Det vore roligt om inventeringslägren kunde få leva vidare i någon form eftersom de är en så trivsam träffpunkt för likasinnade!

Elsa Bohus Jensen
Irisdalsgatan 14
621 42 VISBY

Vitag, *Rhynchospora alba*, återfunnen på Gotland efter 100 år STIG HÖGSTRÖM

Under sommaren 1992 besökte jag en del av de alkärr, som har en vidsträckt utbredning i flygsandsområdet på östra Fårö, öster om Ullahau. Kärren har bildats i svackor i sanden och är beväxta med klibbal, *Alnus glutinosa*, starr, *Carex sp.*, ag, *Cladium mariscus*, m.m. och hyser en hel del vitmossor, *Sphagnum sp.* Dessa senare tål inte kalk särskilt bra och har därför sin främsta gotländska utbredning här på Avanäset, i de blöta svackorna i sanden, som har låg kalkhalt. På de kalkrika delarna av Gotland spelar vitmossorna en mycket underordnad roll (Haglund 1913).

Det var för vitmossornas skull som jag gjorde besöken i somras, som kompletteringar till tidigare kartläggning. Nu besökte jag huvudsakligen områdena norr om vägen förbi Avasågen, Vessa Pers och Holm.

Den 15 juni fann jag ett ovanligt vitmossrikt stråk av kärr, där jag insamlade så många som 15 arter vitmossor, bl.a. de på Gotland sällsynta *Spaghnum contortum*, lockvitmossa, *S. cuspidatum*, flytvitmossa, *S. subsecundum*, krokvitmossa och *S. teres*, knoppvitmossa. En särskilt talrik förekomst av vitmossa fanns i ett litet kärr med gungfly och gölar, en mycket ovanlig biotop på Gotland. Gungflyet var rikt beväxt med rundsilesår, *Drosera rotundifolia*, och den på Gotland sällsynta dystarren, *Carex limosa*. Dessutom såg jag åtskilliga vinterståndare av en växt som förbryllade mig och som jag inte kunde bestämma. Det visade sig senare att det var vitag, *Rhynchospora alba*, en art som inte rapporterats från Gotland under detta sekel (senast anförd av Johansson 1897).

Jag återbesökte det lilla kärret, som mätte 0,2 ha, den 17 juli och blev då helt överväldigad vid åsynen av en rik förekomst med vitag. Den var i sin finaste blomning, lysande vit på de färgrika mossmattorna i orange, grönt, gult och rött. Jag förstod nästan genast att det var denna art, som jag endast sett på bild förut. Senare på dagen besökte jag lokalen på nytt, nu i sällskap med Gösta Fåhraeus, och vi gick omkring och njöt av den vackra synen, vilket ingen gotländsk botanist gjort på hundra år. Detta är troligen samma lokal som Johansson (1897) rapporterade från ett "skogskärr vid Holmudden". Lokalen ligger 1,6 km väster om Holmuddens fyr.

Lokalen är närmare bestämt belägen ca 200 m NNO om Vessa Pers. Kärret är uppdämt mellan delvis branta dyner och är i ursprungligt skick, utan dikningar och dylika ingrepp. Kärrets litenhet och Johanssons diffusa beskrivning har gjort att den har undgått upptäckt så länge.

Vitagens växtplats NNO om Vessa Pers på Fårö. Foto: Bo Hammar, 22 juli 1992.

Vitagen fotograferades av Bo Hammar den 22 juli. Då hade den vita färgen redan börjat bli något gulaktig.

Man kan få en viss uppfattning om vitagens biotopkrav och känslighet för störningar genom att granska listan över tidigare växtplatser för arten på Gotland, alla nu förstörda. Förteckningen är hämtad från Johansson (1897).

Primärfyndet gjordes på öar i Fardume träsk av J.P. Rosén, som besökte Gotland 1816, 1817 och 1818 (Rosén & Wahlenberg 1821). Denna sjö sänktes med över en halv meter i slutet av 1800-talet (Pettersson 1958). På grund av de torrare förhållanden som då uppstod dog vitagen ut, liksom andra rariteter som knottblomster, *Microstylis monophyllos* och myggblomster, *Hammarbya paludosa*. Inga av dessa och andra typiska sumpväxter har setts under detta sekel. Rosén fann vitag också i Martebo myr. Detta stora myrkomplex dikades ut på 1800-talet och har idag inte kvar någon lämplig mark för vitag. Kvarstående impediment är betydligt torrare och ofta starkt igenväxta. O.A. Westöö upptar i sin förteckning 1852 ytterligare två förekomster, Hejde träsk och ön Durö i Tingstäde träsk. Den förstnämnda lokalen är utdikad och området där träsket bredde ut sig med gungflyn och sällsynta växter, är nu torrt så det dammar. I Tingstäde träsk fann Magnus Östman vitag även på en holme i nordost, Smissgras.

Vitag från den nypupptäckta lokalen på Fårö. Foto: Bo Hammar, 22 juli 1992.

Dessa och andra holmar och gungflyn i Tingstäde träsk förstördes så sent som omkring 1951, då politikerna i kommunen gav order (till mjölnaren vid kvamen i Furubjersån, som avvattnar träsket och reglerar vattenståndet) om **högsta möjliga vattenstånd** i sjön för att gynna friluftsbadet. Detta medförde att gungflyn och gungflyartade holmar dränktes med sin märkliga flora (Lindquist 1966, Högström 1985a). En sjätte lokal vitag var Vätlingsmyr i Stenkyrka, påträffad av Johansson själv. Vätlingsmyr var en av de få högmossorna på Gotland. Den dikades 1892, varvid sumpmarksområdena blev torra och rara växter där, som tuvsäv, *Scirpus cespitosus*, och vitagen, försvann (Högström 1985b).

Johansson (1897) tar i sin avhandling upp olika växtsamhällen på Gotland. Under grupp III, Egentliga sumpväxter (161 arter) tar han upp en underavdelning A, De moss-älskande växterna (28 arter), av vilka de flesta tillhör Gotlands mest sällsynta kärlväxter. De förekommer på fuktig, vanligen sandig jord bland vitmosstuvor eller på gungflyn, som bildats av brunmossor. Många av dessa hade en utbredning på ön, som tydde på att de var relikter från en tid med fuktigare klimat (Johansson 1897, s.30-32). Han anför också att de mest karakteristiska av dessa växter tillhör gungflyn på holmarna i Fardume, Tingstäde och Hejde träsk samt på vissa partier i den stora Martebo myr, ävensom mossar i Stenkyrka. Samtliga sex förstörda lokaler för vitag återfinns i denna grupp!

Tre sällsynta arter från gungflyn har utrotats på Gotland, nämligen knottblomster, myggblomster och tuvsäv, och två arter har reducerats till vardera en lokal, rosling, *Andromeda polifolia*, (Vätlingsmyr) och vitag (Vessa Pers).

En förhoppning avslutningsvis är att alkärret vid Vessa Pers får leva kvar med sitt gungfly med gölar och sin rara flora.

Litteratur

- Haglund E., 1913: Om Gotlands hvitmossor. *Svensk Bot. Tidskr.* 7:33-38
- Högström S., 1985a: Vätlingsmyr. *Från Gutabygd* 1985, s. 74-81
- Högström S., 1985b: Tingstäde träsk. Botanisk inventering. Länsstyrelsen i Gotlands län, s. 43-45 (PM angående vattennivån i Tingstäde träsk)
- Johansson K., 1897: Hufvuddragen af Gotlands växttopografi och växtgeografi. *K.V.A. Handl.* NF 29(1)
- Lindquist E., 1966: PM ang. medelvattenstånd och vegetationsvattenstånd i Tingstäde träsk. Bilaga till vattendom
- Pettersson B., 1958: Dynamik och konstans i Gotlands flora och vegetation. *Acta Phytogeogr. Suec.* 40
- Rosén J.P. & Wahlenberg G., 1821: Gotlandiae plantae rariores. *Nova Acta Reg. Soc. Scient. Uppsala*
- Westöo O.A., 1852: Sockenflora. Handskrift. Avskrift gjord av J.P. Danielsson. Länsbiblioteket i Visby.

Stig Högström
Neptungatan 21
621 41 VISBY

Stormhatten i medicin- och kulturhistorien

STIG EKSTRÖM

Jag har i en tidigare artikel (Ekström, 1991) berättat om hur man i det antika Grekland använde odört, *Conium maculatum*, till avlivning av dödsdömda statsförbrytare. Ett annat medel för samma ändamål var stormhatt, *Aconitum napellus*, och eftersom den gav en mycket plågsam död, så gavs den åt de grövsta förbrytarna. Den fick endast odlas av staten, och det var vid dödsstraff förbjudet för gemene man att odla den.

Stormhatt är en perenn ört, upp till 2 m. hög, som växer vild i bergstrakterna nere i Europa, och som också odlas i vårt land. Man kan också finna den förvildad här uppe någon gång. Den hör till familjen Ranunculaceae och anses vara Europas giftigaste växt.

Släktnamnet *Aconitum* skall den ha fått enligt följande legend. Ett av Herkules' storverk var att hämta upp dödsrikets väktare, den trehövdade hunden Cerberus, till jordytan. Herkules steg ned till underjorden genom en grotta vid hamnstaden Akonai på Svarta Havets sydkust, och han lyckades få med sig besten upp, men när denne blev bländad av dagsljuset, uppgav den ett trefalt skall och fradgan dröp ur de tre käftarna. Härur uppväxte en ört, som blev så giftig, att den kunde förgöra allt levande. Av stadsnamnet Akonai fick vi så släktnamnet *Aconitum*. Det troliga är emellertid att namnet kan härledas av ett grekiskt ord som betyder "giftvätska".

Artepitetet *napellus* har tre förklaringar, men betydelsen "liten rova" låter troligast med tanke på rotens utseende.

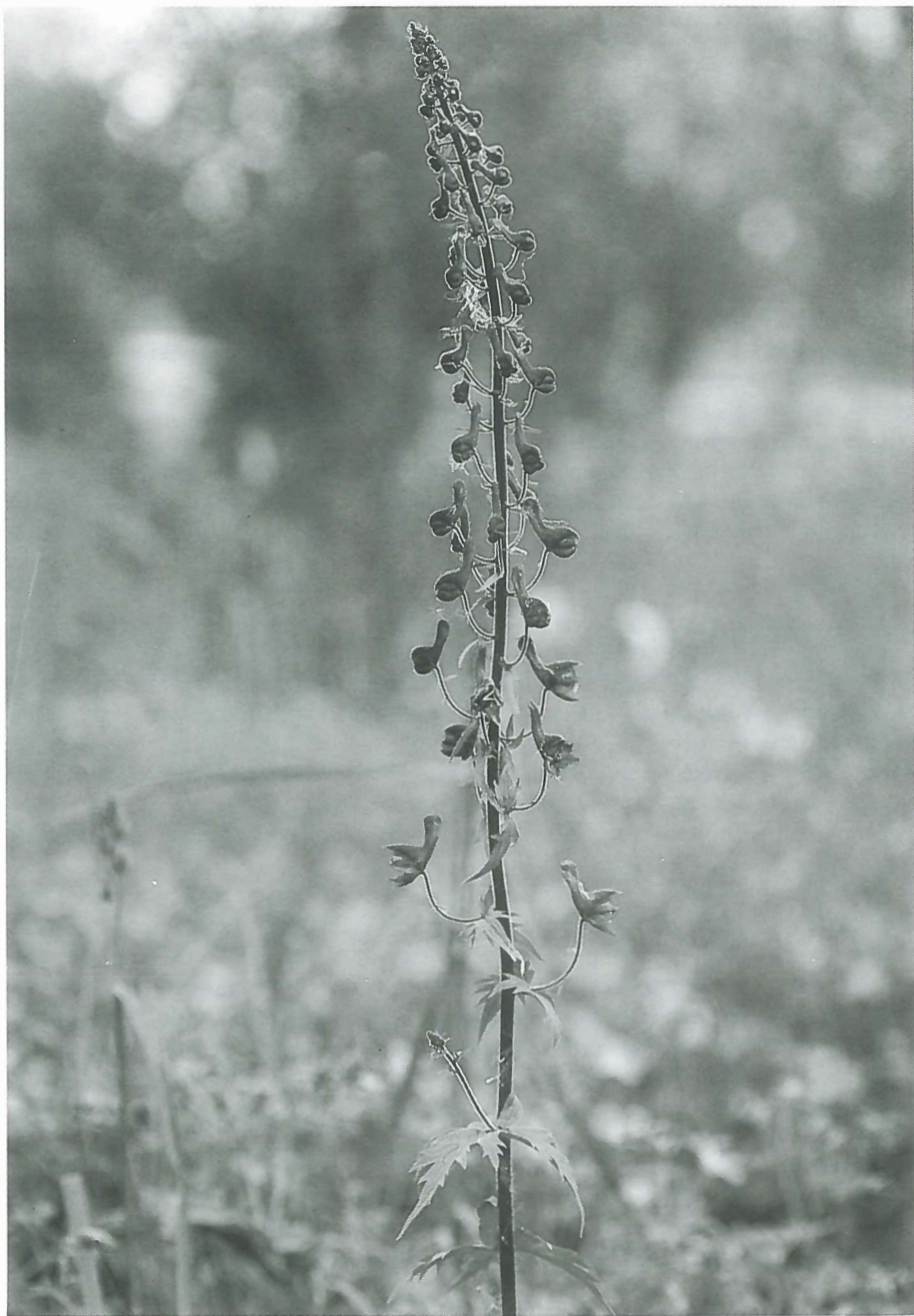
Stormhatten förekommer också i en del andra grekiska sagor, bl.a. om Jasons och argonauternas färd för att hämta det gyllene skinnets och i sagan om Medea.

Det svenska namnet stormhatt kommer förstås av blommans utseende, som kan liknas vid en medeltida hjälm. Tar man bort kronbladen har man tyckt att resten av blomman liknat en vagn med förspända dragare, och därav har vi fått de folkliga namnen "häst och vagn", "duvvagn" och liknande.

Hela växten är giftig, framför allt roten, och det verksamma är den mycket komplicerat byggda alkaloiden akonitin. I vår farmakopé har vi s.k. maximaldoser, och bland alkaloiderna har akonitin den lägsta, 0,2 mg.

Stormhattsbereidningar och akonitin har använts i medicinen invärtes bl.a. som smärtstillande medel vid nerv- och ledsmärtor och utvärtes vid den s.k. trigeminusneuralgin. Det uppges att man i brist på morfin under 1:a världskriget använde stormhatt som lugnande och smärtstillande medel. Inom homeopatin är *Aconitum* ett vanligt medel.

Av släktet *Aconitum* finns upp emot 100 arter, och de flesta är mycket giftiga. Extrakt av dem har använts som snabbverkande pil- och spjutgifter av jägarfolk på hela

Nordisk stormhatt, *Aconitum septentrionale*. Foto: Stellan Hedgren. Frösön, juli 1982.

norra halvklotet, och t.o.m. så stora djur som elefanter lär stupa snabbt efter en fullträff.

Många kända giftmord har också utförts med stormhatt. Så skall kejsar Claudius ha tagits av daga därmed år 54 e.Kr. av sin hustru Agrippina, så att hennes son i ett tidigare äktenskap, Nero, kunde bli kejsare. Och så sent som år 1523 skall påven Hadrianus ha undanröjts med stormhattsgift.

Det berättas en intressant historia om Alexander den store, som levde på 300-talet f.Kr. Han började ett fälttåg österut och erövrade det ena riket efter det andra. I Indien fanns en furste, som väntade att Alexander så småningom skulle komma och ta hans rike också, så han tänkte ut en plan för att förhindra Alexander att göra detta. Han lät föra den vackraste flickan i riket till sitt slott, och där började han ge henne stormhatt, först i mycket små mängder, men allt efter som hon vande sig vid giftet, i allt större doser. Till slut tålde hon så mycket att en vanlig människa skulle ha dött därav, men hon mådde fint.

Fursten hade nu tänkt ut att han skulle sända flickan till Alexander, som skulle bli blyxt förälskad i henne. Men Alexander skulle inte ens kunna kyssa henne, förrän han skulle bli förälskad och dö, så giftig var flickan.

Alexander kom, fick se flickan och skulle just omfamna och kyssa henne, då han blev hindrad av sin gamle lärare Aristoteles. Denne såg att det inte var kärleksglöd som glänste i flickans ögon utan gift, och så klarade sig Alexander och erövrade förmodligen furstens rike.

Det är emellertid två saker som inte stämmer i den här historien. För det första var inte Aristoteles med på det indiska fälttåget, och för det andra går det inte att göra en människa giftig på det här sättet. Däremot är det nog troligt att man kan vänja sig vid allt större doser av stormhattsgift, liksom de s.k. arsenikätarna i Tyrolen har vant sig vid att äta arsenik i allt större doser, som till slut är så stora att de utan vidare skulle döda en vanlig människa.

Förgiftningsbilden för stormhatt är ganska lik odörtens med känslolöshet och förlamning, som börjar nere i fötterna och sakta stiger uppåt. Medvetandet är även här hela tiden intakt. Till bilden hör också temperatursänkning, kräkningar, diarré, svårighet att höra, tala och svälja, huvudvärk, ångest m.m. Om inget görs dör man efter ett par timmar, men under den tiden har man lidit helvetets alla kval, sägs det. Dödlig dos uppges vara 2-4 g av roten, vilket motsvarar 3-6 mg akonitin.

I Sverige har vi tre *Aconitum*-arter: *A. napellus*, äkta stormhatt, med mörkblå blommor, *A. septentrionale*, nordisk stormhatt, med brunviolettera blommor, och *A. cammarum*, trädgårdstormhatt — den art man oftast ser i trädgårdarna i dag — som ofta har brokiga blommor i blått och vitt.

Det är ganska märkligt att vi, som har en så sträng giftlagstiftning här i landet, får odla en så giftig växt i våra trädgårdar, men som väl är tycks förgiftningsfall vara mycket sällsynta. Det berättas emellertid från krigsåren i Tyskland, att en familj av misstag fick med stormhattsblad i en sallad med flera dödsfall som följd.

Litteratur

Ekström S., 1991: Odörten i medicin- och kulturhistorien. *Rindi*, 11:1, p. 9-12.

Bolmörten i medicin- och kulturhistorien

STIG EKSTRÖM

Bolmört, *Hyoscyamus niger*, hör till potatisfamiljen Solanaceae, som innehåller många mycket giftiga växter. Det är en tvåårig ståtlig ört, som finns lite varstans i Sverige samt i nästan hela det övriga Europa, Nordafrika och stora delar av Asien.

Man tror att bolmörten har införts från Asien till det antika Grekland för att användas i templen, och sedan skall den ha spritts över det övriga Europa av medeltidens zigenare, som drog land och rike kring och sysslade med gifter av olika slag. Där de slog läger utanför städer och samhällen föll alltid några frön till marken och slog rot, och det är väl så den spritts upp genom länderna. Det har också visat sig att bolmörtsfrön kan ligga i jorden kanske i hundra år utan att gro för att sedan skjuta fart vid ett vägbygge eller dylikt.

Namnet bolmört härledes av att om man kastar frön på glödande kol, så utvecklas en bolmande rök. Namnet tycks emellertid vara enbart svensk-danskt, eftersom växten heter helt annat på andra språk, t.ex. villrot på norska, henbane på engelska och Bil-senkraut på tyska.

Bolmörten hör till de äldsta giftväxterna som de indogermanska folken kände till och använde. Den innehåller de mycket giftiga alkaloiderna atropin, hyoscyamin och skopolamin. Dess giftverkan har utnyttjats vid hönsstölder, och Linné berättar därom i sin Örtabok från 1725, som han skrev som 18-årig gymnasist i Växjö: "Tattare och andra skälmar lägga dess frö i tobakspipan och låta röken gå på höns som sitta i fastan på bondegårdar, hwaraf de svemla, så kuna de tagas utan nogon möda och skrik".

Oraklet i Delfi anses ha försatts i ett visst narkotiskt tillstånd genom att inandas bolmörtsrök, och det uppges att den beryktade Salaligans medlemmar skulle ha inandats bolmörtsrök innan de gav sig ut på sina eskapader. Det mest kända offret för bolmörtsgift är Hamlets fader, som ju skall ha mördats med bolmörtssaft, indroppad i örat. Vi skall se lite närmare på det här mordet, och vi följer Hagbergs klassiska över-sättning:

"... bäst jag i min trädgård
som vanligt njöt min middagssömn, så stal sig
din farbror på mig i min stilla ro
med saft av djävulsk bolmört i en flaska
och göt uti mitt öras gångar in
spetälskegiftet, som mot mänskoblod
en sådan bitter fiendskap besitter,
att det kvicksilverlikt sig letar väg
igenom mänskokroppens gångar

och ystar plötsligen det sunda blodet,
som när man dryper ättika i mjölk."

Det är vålnaden — Hamlets döde far — som berättar för sin son att han med berätt mod blev mördad av sin bror, och han berättar också hur dådet utfördes.

Bolmörtsolja användes mycket tidigt som ett medel mot örsprång och finns omtalat redan hos Plinius (en romare som levde under första århundradet e.Kr.) Hans och andra romares verk började översättas till engelska under början av 1600-talet, varför Shakespeare säkerligen fått uppgiften därifrån.

Nu uppställer sig emellertid frågan, om man kan ta död på en människa med bolmörtssaft i örat och till och med så snabbt att offret inte vaknar. Under 1970-talet diskuterades detta i en medicinsk tidskrift, och där kom några läkare fram till att detta vore möjligt, framför allt om det är hål på trumhinnan, och det lär var eller varannan människa ha haft förr i världen på grund av alla genomgångna öroninflammationer. Nu vet man förstås inte om just kungen råkade ha det, men han hade väl både ätit och druckit en god måltid innan han gick och tog sin middagsslummer, och kanske hade mördaren också varmt dropparna till kroppstemperatur innan han droppade dem i örat.

Shakespeares beskrivning att

"det kvicksilverlikt sig letar väg
igenom alla mänskokroppens gångar
och ystar plötsligen det sunda blodet,
som när man dryper ättika i mjölk"

syftar tydligen på att blodet snabbt koagulerat, och moderna forskningar har visat, att bolmörtens alkaloider har förmåga att förkorta blodets koagulationstid.

Det här skulle kunnat bli det perfekta brottet, om inte offret hade behagat gå igen och berättat för sin son om hur det hade gått till, och det är efter den berättelsen som Hamlet utropar: "O, gräsligt, gräsligt, övermåttan gräsligt!"

Förutom i Hamlet tror man sig ha exempel på bolmörtförgiftning även i ett annat av världslitteraturens storverk, nämligen Odysseen. Här berättas om besöket hos Kirke bortom Herkules' stoder, där Odysseus' män blev förvandlade till svin. Detta har man velat tolka så att Kirke försänkte dem i sömn med bolmört, som medförde så verklig-hetstrogna drömmar, att de trodde sig ha varit svin. Och verklighetstrogna drömmar är mycket karakteristiskt just för bolmörtsförgiftning.

En annan typisk giftverkan är att hämningar försvinner, och det har vi ett roligt exempel på i följande målände berättelse ur Linnés Örtabok:

"Probsten Mag. Haqvinus Flintsten med sin fru och en organist Escilus Skog åto hemma hoos sitt i Wirestad, och til förne befalte fruén pigan gå i trädgården effter peparot, då tog hon dena owettande i stället /alltså bolmört/, hwilken när hon fram-bars och hwar hade ätit hwar sitt stycke, begynte Probsten se på ena ruta i fenstret wähl 1 tima, sedan blev han ond och wille slå hwilken han såg. Prostinnan begynte siunga vid bordet, sedan wille hon dantza med hwilken hon såg. Organisten wille hoppa uth genom fenstret."

Här tycks hämningarna ha släppt. Prosten hade väl aldrig tidigare haft en tanke på att klippa till någon, och prostinnan hade väl aldrig fått sjunga vid bordet eller dansa, men nu var det dags. Den här historien är säkerligen alldeles sann. Prosten Flintsten hade

vigt Linnés föräldrar och umgicks i familjen, så den unge Carl hade nog fått historien från fullt trovärdigt håll.

Bolmört har använts som läkemedel sedan urminnes tider framför allt mot de två åkommor, som folk förr i tiden tycks ha lidit mest av: tandvärk och reumatisk värk. Mot tandvärk kunde man leda bolmörtsrök genom en strut till den värkande tanden, som då blev bedövad. Bolmörtsfrön, lagda på glödande kol, spritter omkring och blir som små vita maskar, som man trodde kom ur den trasiga tanden, och här har vi upphovet till uttrycket "maskätna tänder".

Mot reumatisk värk använde man bolmört i oljor eller salvor, som man gned in lederna med, och sådana beredningar har vi haft på apoteken ända in på 1970-talet. I gångna tider, då det varken fanns läkare eller apotek här uppe i Norden, fick gemene man i allmänhet sina läkemedel genom bofasta kloka gubbar och gummor eller genom kringresande kvacksalvare, som oftast kom nerifrån Mellaneuropa, och som drog land och rike kring och bjöd ut sina varor. Ofta måste nog dessa kvacksalvare öka på sitt lager genom att tillverka nya satser salvor ute i stugorna, och då kunde nog en och annan i stugan lära sig tillverkningsmetoderna för att sedan fortsätta på egen hand.

Och nu kommer vi in på ett kulturhistoriskt mycket intressant kapitel i Europas historia. Man har visat, att de här kvacksalvarnas framträdande i Mellaneuropa tidsmässigt kan hopkopplas med häxeriets första yttringar där nere på 1480-talet, och en teori är nu att orsaken till häxeriet skulle vara en massförgiftning med bolmört bland folket nere i Mellaneuropa. Om man nämligen gned in bolmörtssalva på "lämpliga" ställen där den kunde lätt resorberas, t.ex. slemhinnorna i stolgången eller i slidan, så kunde man falla i en narkotisk dvala med hallucinationer om flykt genom luften, erotiska upplevelser o.d. Man menar, att det var kvinnor mest, som kommit på att använda dessa medel på det här viset, och detta har man velat tolka så, att det var ett sätt för dem att komma bort från vardagslivets slit och tristess, alltså en motsvarighet till våra dagars knarkande. Som jag nämnt tidigare, så medför bolmörtsförgiftning mycket verklighetstroga drömmar, och efter uppvaknandet ur en sådan dvala kan man svära på att man verkligen upplevt det som man drömt om. De här upplevelserna kom så att kopplas ihop med djävulen och hans anhang, som på den tiden var realiteter i människornas föreställningsvärld, och så blev det till att man flugit till Blåkulla och haft ihop det med den onde o.s.v. I rättegångsprotokoll från häxprocesser förekommer ofta ordet smörjhorn, som skulle ha innehållit sådan bolmörtssalva, och som i det här sammanhanget fått namnet häxsalva.

Det nu sagda stämmer bra in även på Sverige, men här var det förskjutet 180 år till 1660-talet, då de första häxprocesserna av kontinental mått inträffade i Dalarna. Åren 1675 och 1683 fick Sveriges apotekare två kungliga brev, som bl.a. bekräftade deras tidigare erhållna privilegier, men breven var framför allt ett mycket kraftigt angrepp på kvacksalvarna, och kungen nämner särskilt deras utprångling av salvor, vilket man har tolkat som avseende just bolmörtssalvor.

Det finns mycket att berätta om häxeriet, som trots sina ruskigheter är ett oerhört fascinerande kapitel i Europas kulturhistoria, oavsett om bolmörten varit inblandad eller ej.

Bolmört heter som nämnt *Hyoscyamus niger* av *Hys*, svin, och *kyamus*, böna, kanske på grund av dess mindre behagliga lukt och ofta smutsiga utseende. *Niger* betyder

Bolmört, *Hyoscyamus niger*, spontan i trädgårdsland, Vall. Foto: B.G.Johansson, 20 juni 1982.

svart och syftar på frönas mörka färg. Linné kallade förresten potatisfamiljen Luridae, de smutsblomstriga.

Bolmörten används numera knappast som sådan; däremot har de verksamma alkaloiderna atropin, hyoscyamin och skopolamin stor användning i medicinen. Atropin används i ögonpraxis till att vidga pupillen, och det ingår också i flera magmediciner. Under andra världskriget användes det också som motgift mot nervgaser, och varje soldat skulle ha en ampull med atropin på sig för att snabbt kunna spruta sig själv vid ett sådant gasanfall.

Hyoscyamin har tidigare använts som åksjukemedel (Hysko) men numera mest i vissa magmediciner (Egazil). Skopolamin används också i ögonpraxis och utgör den beryktade s.k. sanningsdrogen, som gör att hämningar släpper, varvid man blir mer meddelssam än vad man skulle vara i opåverkat tillstånd. Skopolamin ingår också i de nya plästren mot åksjuka (Scopoderm).

Familjen Solanaceae innehåller förutom bolmört många andra mer eller mindre giftiga växter, t.ex. belladonna, spikklubba, alruna, besksöta, nattskatta och tobak, *Atropa belladonna*, *Datura stramonium*, *Mandragora officinarum*, *Solanum dulcamara*, *S. nigrum* och *Nicotiana tabacum*. Även potatisen, *Solanum tuberosum*, är ju giftig så när som på rotknölarna. Jonas Alströmer började odla potatis redan 1723, men det skulle dröja drygt 50 år innan folk började använda dem mera allmänt, och det anses

att Linné var skuld till detta. Han kunde nämligen inte tro att en växtfamilj, som innehöll så många giftiga växter, kunde ha något matnyttigt och ofarligt. 1756 skriver han att "man skulle ej få en av tjänstefolket att smaka dem, om man ock ville giva dem penningar därför." Och Linnés auktoritet var mycket stor. Han dog 1778, och sedan gick det lättare.

Familjen Solanaceae har dock en del andra matnyttiga växter också, t.ex. tomat och spansk peppar, *Solanum lycopersicum* och *S. annuum*.

Litteratur

Linné C. von: Örtabok

Odysséen. Sv övers. E. Lagerlöf. 3 ed. Lund 1948.

Shakespeare W.: Hamlet. Sv. övers. C.A.Hagberg.

Stig Ekström

Storgatan 7 b

753 31 Uppsala

Gamla årgångar av Rindi till salu!

Vi har fortfarande några kompletta upplagor av Rindi alltsedan första numret 1981! En fullständig utgåva från och med Nr 1 1981 till och med Nr 2 1992 kan erhållas för

500 kr. plus frakt (48 kr.)

Priserna för enstaka nummer är 25 kr per nummer från och med 1984 till och med 1991, undantaget Nr 2 1989 (Floran över Sandön) som kostar 60 kr. Från och med 1992 kostar varje nummer 35 kr.

Exkursionsrapporter 1991-1992.

Lökväxter i Visby den 20 april 1991

Årets första exkursion gällde våra tidiga lökväxter. Trots den tidiga våren bjöd dagen på snålbläst och nollgradigt. En och annan snöflinga kunde också förmärkas, men vädret till trots hade ändå ganska många infunnit sig.

Vi började med ett besök på Gamla Begravningsplatsen vid Vattentornet. Redan vid ingången, strax till vänster om grinden hittade vi de första exemplaren av ängsvårlök, *Gagea pratensis*. Det är främst de trassliga, grågröna bladruddarna som avslöjar den; hittar man sedan en blomstjälk med några få, stora blommor, så är saken nästan klar. Den vinröda stjälkbasen är den slutliga bekräftelsen. Ängsvårlöken är väl etablerad i gräsyrtorna på den här kyrkogården, främst längs kanten ner mot Korsbetningen och Vattentornet, men även på flera andra ställen. Men det gäller att se upp; både den vanliga vårlöken, *Gagea lutea*, och dvärgvårlöken, *G. minima*, växer också här. Annars är både Gamla Begravningsplatsen och den Nya Begravningsplatsen, som ligger på andra sidan av Peder Hardings väg, främst mycket fina lokaler för *Scilla*, *Chionodoxa* och *Puschkinia*, som här har förvildat sig mycket, både på gravar och gräsytor och i gångarna.

Mycket rikligt förekommande är blåstjärna, *Chionodoxa forbesii* (som brukar säljas under namnet *C. luciliae*), som här även förekommer i en vitblommig form. Den mera stor- och fåblommiga arten, som saluförs under namnet *C. gigantea* (men som troligen är den riktiga *C. luciliae*) finns också i ganska stora bestånd. Men allra vanligast på de båda begravningsplatserna är ändå den ryska blåstjärnan, *Scilla sibirica*, med sina hängande mörkblå blommor, som på flera ställen bildar lysande blå mattor. Några få vitblommiga exemplar förekommer också på några ställen. Den blekblå porslinshyacinten, *Puschkinia scilloides*, är också ganska vanlig.

Två av de tre vanligaste snödroppsarterna fann vi också här. Rikligast var nog den fyllda formen av vår vanliga, smalbladiga snödroppe, *Galanthus nivalis*. Givetvis fanns också den enkla formen. Mer sparsamt fanns också turkisk snödroppe, *G. elwesii*, som har breda, blågröna blad, som omfattar varandra vid basen (hos den vanliga snödroppen sitter de platt ställda mot varandra). Den tredje arten, *G. ikariae*, som har breda klart gröna blad, hittade vi inte under exkursionen; den växer annars på ett par ställen på Nya Begravningsplatsen. Våiris, *Iris reticulata*, fanns på många gravar, men tycks inte ha förmågan att sprida sig ut i gräsmattorna. Den förekom i

Vårstjärna, *Chionodoxa luciliae* (C. "gigantea") på Nya Begravningsplatsen i Visby.
Foto: B.Larsson, 1992,

många blå och blålila färgformer.

Alldeles vid ingången till Nya Begravningsplatsen hittar man en ovanligare Scilla med små, upprätta blommor i en, oftast mycket mångblommig klase. Det är *Scilla bifolia*, som brukar kallas tidig blåstjärna, ett bra namn, eftersom den är en av de allra första som visar sig på våren. *Scilla bifolia* är en av mina personliga favoriter bland de tidiga lökväxterna. Den var vid vårt besök i det närmaste överblommad. Rikligast förekommer den i en angränsande trädgård. Det är troligen därifrån den har spritt sig, så att man nu även hittar den i sprickor i asfalten på kyrkogårdens parkering, främst mellan parkeringen och muren, men även inne på kyrkogården.

Efter besöket på kyrkogården promenerade vi i raskt tempo (för att få upp värmen) till Södertorg, där gräsyrtorna vid korvkiosken så här års är översållade av *Chionodoxa sardensis*, en mycket vacker blåstjärna med en intensivt blå färg och ett mycket litet vitt öga. Vid rekognosceringen några dagar före exkursionen fanns här också ett tjugotal vitblommande exemplar spridda över hela området, men nu kunde vi inte hitta någon. Kunde de ha blivit avplockade? Vid en närmare granskning visade det sig att det var värre än så: de hade blivit uppgrävda. Torvorna var dock snyggt och prydligt tillbakalagda. Förmodligen pryder de nu någon trädgård; hoppas de trivs och förökar sig

Porslinhyacint, *Puschkinia scilloides*, i trädgård 18 april 1980. Foto: B.G.Johansson.

Tidig blåstjärna, *Scilla bifolia*, på Gamla Begravningsplatsen i Visby. Foto: B.Larsson, 1992.

bra. En återplantering borde vara på sin plats. Efter mycket letande fann vi dock två blommande exemplar, som "blomsterälskaren" missat. De växte långt inne under en buske och var ganska svåra att hitta. (Våren 1992 hittades 6 ex. av den vita *C. sardensis* i gräsmattan på Södertorg.)

Vädret inbjöd inte till någon fikastund i det gröna, så den medhavda matsäcken avåts av en del i bilarna på parkeringen, medan andra föredrog att inta dem på någon annan varmare plats.

Bengt Larsson

Hässle äng i Fleringe, 26 maj 1991

Söndagen den 26 maj 1991 samlades ett 30-tal personer till den första sommarexkursionen. Vi besökte först Hässle änge i Fleringe, där området närmast vägen röjts kraftigt. Nedanför backen i den sankta delen av änglet började den blågröna brunstarren, *Carex acutiformis*, spira och i stigen växte stor vattenmåra, *Galium palustre* ssp. *elongatum*. Den gula kabbelekan, *Caltha palustris*, växte i en liten "bäck". På en aspstam hittades eldticka, *Phellinus igniarius*, en skadesvamp på "park-träd".

En halsbandsflugsnappare varnade och ville förmodligen att vi skulle fortsätta. Lite längre bort fanns det några tovsippor, *Anemone sylvestris*, och blad av spenört, *Laserpitium latifolium*.

Från ängt åkte vi längs kusten runt "Svarven". Vi stannade och tittade på alldeles vanliga, små vårväxter som grusbräcka och stenkrassing, *Saxifraga tridactylites*, *Hornungia petraea*. Närmare Saxriv diskuterade vi likheter och skillnader mellan alpnäcklar, *Orchis spitzelii*, och Sankt Pers näcklar, *O. mascula*. Där växte även den blå bergsskrabban, *Globularia vulgaris*.

Ingrid Engquist

Kullands högård i Gerum 16 juni 1991

Strax innan samlingen vid Gerum kyrka öppnades himmelens portar. Skyfallet skrämde förvånande nog enbart iväg någon enstaka deltagare. Botanister är sannerligen ett hårdigt släkte. De som fått med sig stövlar och regnkläder satte snabbt på sig skyddsutrustningen, övriga blev nog ordentligt blöta.

Prästängat Kullands högård ligger en dryg kilometer sydväst om kyrkan. Vi startade rundvandringen med att studera ett litet bestånd av vårfingerört, *Potentilla crantzii*, som finns på båda sidor av tunens norra del vid parkeringen. Innanför grinden i norra delen är ängt lite torrare för att söderut successivt övergå i något fuktigare partier. Innanför grinden växte t.ex. solvända, fårsvingel, ängskovall och en del brudsporrar av den tidigblommande typen, *Helianthemum nummularium*, *Festuca ovina*, *Melampyrum pratense* och *Gymnadenia conopsea* var. *conopsea*. Under tiden som vi här jämförde rosettjungfrulin och vanligt jungfrulin, *Polygala amarella* och *P. vulgaris*, hittade vi de första exemplaren av ängets speciella raritet den svenska ögontrösten, *Euphrasia stricta* var. *suecica*. Denna tidigblommande och därmed slätteranpassade växt har numera sina enda svenska förekomster i ett tiotal gotländska ängen.

Vi gick sedan på led, för att inte trampa ned för mycket, mot syd i ängts östra del. Här växte johannesnäcklar, krutbrännare och de första nattviolerna, *Orchis militaris*, *O. ustulata* och *Platanthera bifolia*. I ängts sydöstra del finns en fuktsvacka med bl.a. hartmansstarr och den på fastlandet ovanliga luddstarren, *Carex hartmanii* och *C. tomentosa*. I kanterna av de öppna ytorna började bladen av ängsskären, *Serratula tinctoria*, sticka upp. Under hasselvastarna kunde vi fortfarande se gulsippor, som just började vissna, *Anemone ranunculoides*, och flera fina bestånd av den gracila skogsstaren, *Carex sylvatica*, med sina hängande honax. I norra delen besågs ytterligare bestånd av svensk ögontröst och höskallra, *Rhinanthus serotinus*. Den senare blommade nu som bäst men blir senare en markör för slättern, då dess frön skallrar i de torra kapslarna. Detta inträffar normala år i mitten av juli, men detta år blir tidpunkten säkerligen fördröjd.

Då vi nu gått runt ängt avslutade vi exkursionen och skyndade till bilarna för att undkomma regnet.

Jörgen Petersson

Källmyrsområde i russparken på Lojstahjd den 11 augusti 1991

Ett 25-tal exkursionsdeltagare hade mött upp vid Lojsta kyrka denna vackra och alldeles lagom varma söndagsmorgon. Dagens exkursionsmål var en av de märkliga källmyrarna i trakten och efter en kort introduktion förflyttade sig deltagarna till russparkens parkering. Efter en stunds vandring genom den örtrika barskogen hade vi nått de första källorna vilka ligger överst i ett vattensystem som bl.a. omfattar den till stor del utdikade Gajstmyr. Redan här mötte oss de för källmyrarna karaktäristiska arterna med axag, *Schoenus ferrugineus*, som den klara dominanten vad avser teckningsgrad. Vidare märktes svarthö, *Bartsia alpina*, i frukt, samt nyutslagna exemplar av den för Gotland endemiska formen av brun ögontröst, *Euphrasia salisburgensis* var. *schoenicola*, en unik kombination som endast kan beskådas i källmyrarna i Lojsta/Gerum-området. Av övriga arter noterades bl.a. luktsporre, kärrknipprot, sumpnycklar, kärrlilja, knappag, näbbstarr, ängsstarr och piggrör, *Gymnadenia odoratissima*, *Epipactis palustris*, *Dactylorhiza traunsteineri*, *Tofieldia calyculata*, *Schoenus nigricans*, *Carex lepidocarpa*, *C. hostiana* och *Calamagrostis varia*.

Vandringen fortsatte nedströms myrkomplexet vilket längs en sträcka av ca 1,5 km har källmyrsvegetation innan en agmyr tar vid. Källpartiet är därmed det största i området och ligger i sin helhet inom russparkens gränser. Ganska snart nådde vi en större öppen myryta i vars kant det växte vitmossor, *Sphagnum* sp. Dessa är ovanliga på Gotland. I vitmossan växte rikligt med rundsileshår, *Drosera rotundifolia*, vilken annars saknades i den omgivande kraftigt kalkpåverkade källmyrsvegetationen, där i stället storsileshår, *D. anglica*, uppträdde. En art som särskilt glädde många deltagare var den på Gotland sällsynta orkidén spindelblomster, *Listera cordata*, vilken stack upp med några överblommade men fullt identifierbara exemplar ur vitmossan.

Efter en "avstickare" genom ett skogsparti, där för övrigt många lät sig väl smaka av den rikliga blåbärsförekomsten, kom vi så fram till ett parti som avvek på ett tråkigt sätt från övriga delar av myren genom att bladvass, *Phragmites australis*, här hade fått fäste. Helt klart måste man vara uppmärksam på denna art så att den inte sprider sig ytterligare i området. Avsnittet glädde dock med rikliga bestånd av luktsporre.

Vi vände åter mot myrens huvudstråk och följde nu en bäck som de i regel ganska diffusa källflödena så småningom bildar. I denna lade vi särskilt märke till källnate, *Potamogeton coloratus*, en art som numera har sina enda svenska lokaler på Gotland. Ytterligare ett stycke nedströms stötte vi på en vacker förekomst av flocksvalting, *Baldellia ranunculoides*.

Så var det då dags för den medhavda matsäcken och gruppen utökades samtidigt med några nyfikna russ. Efter rasten fortsatte vi mot källmyrens nedersta partier och beundrade där de vidsträckta bestånden av hybriden mellan axag och knappag, *Schoenus ferrugineus* x *nigricans*, innan det var dags att återvända till bilarna. Vi nådde parkeringen precis när de första regndropparna kom och för de flesta avslutades exkursionen nu. Några tappra fortsatte emellertid till den nyupptäckta och ganska närbelägna lokalen för huvudtåg, *Juncus capitatus*.

Torbjörn Lindell

Exkursionsledaren Torbjörn Lindell demonstrerar källmyrens växter. Foto: S.Hedgren, augusti 1991.

Kryptogamexkursion vid Svajde och Visnar ängar i Alskog den 29 september 1991

Vi samlades vid Alskog kyrka på söndagsförmiddagen och begav oss först till gran-skogen innanför Svajde fiskeläge. I utkanten av skogen pekade exkursionsledaren, Karin Martinsson, ut en sprängticka, *Inonotus obliquus*, på en björk. Vi gick därefter in i den vackra skogen, som dominerades av kraftiga granar. I undervegetationen ingick ett kraftigt mosstäck med pösmossa och kammossa, *Scleropodium purum* och *Ptilium crista-castrensis*. I mossan växte revor av linnea, *Linnaea borealis*, och på ett ställe fanns ett vackert litet bestånd av ryl, *Chimaphila umbellata*. Vi kunde också studera några svampar: fransad jordstjärna, pudrad trattskivling, mörkringad flug-svamp och rödskivig kanelspindelskivling, *Geastrum fimbriatum*, *Lepista nebularis*, *Amanita porphyria* och *Cortinarius semisanguineus*. Längre in blev skogen fuktigare och tätare, och här började nu skogsfräken, *Equisetum sylvaticum*, att bli vanlig. Stora kraftiga bestånd av ormbunkarna skogsbräken och majbräken, *Dryopteris carthusiana* och *Athyrium filix-femina*, förekom också, och i låga gropar fanns stora tuvor av vitmossor, där vi kunde känna igen spärbladig vitmossa, *Sphagnum squarrosum*. Vi fann vägen ut ur skogen utan alltför stort besvär och fortsatte mot nästa exkursionsmål, som var Visnar ängar i norra delen av socknen.

Visnar ängar är i dag en betad hagmark, ställvis rätt fuktig, glest klädd av lövträd. Hävden har tidvis varit avbruten, men i dag är den god. När vi vandrade runt kring ingången vid en stätta i sydväst fann vi ett antal svamparter, som hör hemma i ängsmark, några av dem krävande och ovanliga: gulvaxing och papegojvaxing, *Hygrocybe chlorophana* och *H. psittacina*, ängsmusseron, *Lepista luscina*, maskfingersvamp, *Clavaria vermicularis*, flattoppad klubbsvamp, *Clavariadelphus truncatus*, snövit fingersvamp, *Ramariopsis kunzei*, hagfingersvamp, *Clavulinopsis helveola* och den mycket ovanliga arten (antecknad som sårbar i Floravårdskommitténs för svampar lista över hotade svampar i Sverige) brun fingersvamp, *Clavaria pullei*.

Den bruna fingersvampen är en ovanlig art, som hör hemma i välhävdad naturbetesmark. Det finns ett fåtal fynd från södra och mellersta Sverige upp till Uppland. Från Gotland har den inte tidigare publicerats. Karin Martinsson, som demonstrerade arten, framhåller att det finns två snarlika arter; mörka, ogrenade fingersvampar, som båda är ovanliga. Den andra arten, sotfingersvamp, *Clavaria asperulospora*, har hittills i Sverige bara påträffats i Uppsala och i Södermanland. De vårtiga sporena skiljer den från den bruna fingersvampen.

Också de ovanliga jordtungorna fanns representerade av hårig jordtunga, *Trichoglossum hirsutum*. Den vackra vita hattmurklan, *Helvella crispa*, växte i några exemplar. Vi såg också ett par skålsvampar nämligen stort haröra och mörkbrun örskål, *Otidea onotica* och *O. bufonia*. Lite längre in bland träden fanns också lökbroskskivling, *Marasmius scorodonius*, och luddnagelskivling, *Oudemansiella longipes*.

Rikedomen på specialiserade svamparter visar på en stor biologisk variation som ännu finns kvar. Det är intressant att jämföra med de kärlväxtinventeringar som gjorts, som inte alls på samma sätt visar på några särskilt höga naturvärden. Området har således inte klassats högre än grupp 3 i inventeringen av ängs- och hagmarker på Gotland. Det åtnjuter dock särskilt skydd genom att det, på grund av sina fornlämnningar, definierats som ett riksobjekt för kulturminnesvården. Man ska alltså ha i minnet att en granskning av ett naturområde utifrån en aspekt, t.ex. utifrån kärlväxtfloran, kan förbise höga naturvärden hos området som helhet. De inventeringar som gjorts har avslöjat många nya områden med höga naturvärden — men det kommer alltid att finnas mer att upptäcka, och även gamla, "kända" områden kan visa nya sidor!

Bo Göran Johansson

Västergarn 26 april 1992

Vi samlades som vanligt vid kyrkan, en liten grupp i det inte allt för varma vädret. Exkursionens huvudsyfte var att se på "västergarnsnunneörten", helt nyligen beskriven som en ny art, *Corydalis gotlandica*, av Magnus Lidén i Göteborg. I samband med nybeskrivningen fick den också ett officiellt svenskt namn: gotlandsnunneört. Den

Flattoppad klubbsvamp, *Clavariadelphus truncatus*. Foto: B.Larsson, Ekeby, 1991.

Kaffepaus på Västergarnsvallen. Foto: B.Larsson, april 1992.

blommade mycket rikligt, inte bara i kastalen invid kyrkan, utan också i tusental i häcken vid en angränsande trädgård. Några tidigblommande lökväxter hade också förrirat sig ut till, kastalen. Framför allt kunde man jämföra två snödroppsarter med varandra: den smalbladiga, tidigblommande snödroppen, *Galanthus nivalis*, var redan överblommad, med den kraftiga, bredbladiga turkiska snödroppen, *G. elwesii*, ännu blommade. Den senare frösår sig inte på Gotland, i motsats till *Galanthus nivalis*, som ibland kan ses växa i glesa, fröspridda bestånd (en tredje art med breda gräsgröna blad, *G. ikariae*, kan också fröså sig, t.ex. på Nya Begravningsplatsen i Visby).

Sedan drog vi oss söderut längs den s.k. Västergarnsvallen, som nyligen röjts så att det var mycket lättgånget. Här fanns de vanliga vårarterna som dvärgvårlok, svalört, fältsippa, nagelört, bergbräsma och murgrönsveronika blommande, *Gagea minima*, *Ranunculus ficaria*, *Pulsatilla pratensis*, *Erophila verna*, *Cardamine hirsuta* och *Veronica hederaefolia*.

Avslutningsvis gjorde vi en tur till Sanda kyrka, för att få se ytterligare några tidiga vårarter. I vågrenen mot skolan växer sloknunneört, *Corydalis pumila*, i gräset, en lite oväntad växtplats. Öster om skolan finns en hage, där det nu stod stora ruggar av fjolårets stora ängssyra, *Rumex thyrsiflorus*. Nere i sanden stod tätt, tätt med den lilla klubbveronikan, *Veronica triphyllos*. Efter att ha beskådat en liten grupp av vita exemplar avslutades denna, årets första exkursion.

Bo Göran Johansson.

Inventeringsläger i Burs 1991

BENGT LARSSON

1991 års inventeringsläger i Burs och angränsande socknar blev en succé. Delvis var det vädrets förtjänst, men många fina växtfynd och det fina gänget av inventerare gjorde också sitt till. Det visade sig att datumet för lägret var perfekt planerat. Den ganska blöta och kyliga försommaren tog slut samma dag som lägret började, så vi hade sju fantastiska dagar i naturen på sydöstra Gotland.

Att skriva en redogörelse om ett inventeringsläger, där deltagarna hela tiden är uppdelade i smågrupper som arbetar inom olika delar av en floraruta (ett ekonomiskt kartblad om 5x5 km) är egentligen omöjligt. Visst var jag med större delen av veckan, men den grupp jag tillhörde besökte ju bara en liten del av den natur som inventerades. Medan den ena gruppen rörde sig på leende strandängar och torra, fina ängsbackar, kämpade en annan sig fram genom täta snår av salmbär och slån eller klafsade fram genom någon mer eller mindre snårig blötmark. Nu är det gotländska landskapet så småskaligt att de "tråkiga" markerna sällan räcker särskilt länge. De tre-fyra kilometerrutorna som varje grupp väljer på morgonen rymmer som regel både fina och mindre fina inventeringsmarker, så när veckan är slut har nog rättvisa skipats i stort sett. Det är ju också en del av tjueningen med ett inventeringsläger, att man inte riktigt vet i vilken terräng man hamnar och framför allt inte vet vilka fantastiska arter som ska bli funna. Alla marktyper kan ge "fynd".

Ta till exempel den grupp, som hade en kartruta med bland annat en hel del åkermark. En del av den åkermarken visade sig vara f.d. åkrar. nu var här en örtrik betesmark med otroliga massor av stortimjan, *Thymus pulegoides*, och en okänd måra som visade sig vara parkmåra, *Galium pumilum*. Båda arter som ingen av lägerdeltagarna tidigare sett på Gotland.

Vad jag menar med den här långa inledningen är, att denna artikel blir en i högsta grad subjektiv beskrivning av lägret i sin helhet. Förhoppningsvis blir det några små fragment av vad min grupp och jag själv upplevde under de här dagarna och därtill någon form av sammanfattning.

Ronerutan.

Första dagen var jag tyvärr förhindrad att delta, men på tisdagsmorgonen styrde jag kosan mot Burs. Solen strålade från en i det närmaste molnfri himmel, men så brukar vi ju ha det på våra inventeringsläger. De rutor som vi, dvs jag och gruppen, valde för dagen låg söder och väster om Ronehamn. De bestod av betade, låglänta strandmarker och mer eller mindre snåriga strandhagar. Mycket vackert väder och mycket växter men mest "kryssarter" och "kilometerarter". I strandhagarna växte trådklöver, *Trifo-*

lium dubium, mycket rikligt. Den och en helt blåfärgad yta täckt med toppfrossört, *Scutellaria hastifolia*, hörde till dagens höjdpunkter. Den vackra, skira ormbunken stenbräken, *Cystopteris fragilis*, hittade vi också; den växte som en spetsbård runt några stora stenar ute på strandmarken. Dagen bjöd alltså på fina naturupplevelser men inga sensationer. Det ovanligaste fyndet var ett mindre bestånd av sibiriskt fetblad, *Sedum hybridum*, i ett stenröse nära ett hus, troligen en trädgårdsflyktning. På kvällen hade vi sedvanlig genomgång av dagens fynd, bestämning av besvärliga arter samt allmänt växtsnack. En promenad upp till Burs kafé gav massor av kryssarter och en hel del ovanligare arter också, bland andra vit kattost, *Malva pusilla*, och klätt, *Agrostemma githago*.

Laurutan.

Nästa dag var det Laurutan som gällde. En snabb titt på kartbladet: en soptipp! Den måste vi inventera! Med på köpet följde en hel del åkrar och en del skogsmark, som på kartan såg ganska hyfsad ut.

Tippen visade sig ha en ganska normal flora med fliknäva, bolmört och skånefibbla, *Geranium dissectum*, *Hyoscyamus niger* och *Crepis biennis*, som det intressantaste. För några år sedan växte här kråkrassing, *Coronopus squamatus*, men av den syntes i år inte ett spår. Åkrarna, däremot, visade sig vara mycket trevliga med massor av ovanliga ogräs som åkerranunkel, sydsmörblomma, fliknäva och nålkörvel, *Ranunculus arvensis*, *R. sardous*, *Geranium dissectum* och *Scandix pecten-veneris*. Skogsmarken var stundtals mycket snårig. Det som på kartan såg öppet ut, bestod av i och för sig delvis öppna och trevliga fuktstråk med bar bleke, men de var svåra att nå fram till. Ner mot Lyrträsk fanns ytterligare den del blekeområden med bl.a. knappag, *Schoenus ferrugineus*.

Bursrutan.

Bursrutan blev för vår grupp lägrets mest spännande inventeringsdag med arter som bl.a. gökblomster, åkerrättika, sandvita, småfruktig jungfrukam, luddvicker, nattljus, flockarun och sommarklynne i massor, *Lychnis flos-cuculi*, *Raphanus raphanistrum*, *Berteroa incana*, *Aphanes inexpectata* (i Krok-Almquists flora under namnet *A. microcarpa*), *Vicia villosa*, *Oenothera biennis*, *Centaureum erythraea* och *Valeriana dentata*. Vi hamnade i det sandiga området kring Luxe, Lindarve, Hummelbos och Vanges. Här fanns fantastiska torrängar med borsttåtel, tjärblomster, backnejlikor och fältsippor, *Corynephorus canescens*, *Lychnis viscaria*, *Dianthus deltoideus* och *Pulsatilla pratensis*, i massor. Vackra ängsmarker med stora bestånd av flera sorters orkidéer, t.ex. göknycklar, *Orchis morio*, och bl.a. gökblomster i de fuktigare partierna. Sandiga åkrar, överdådigt prunkande av luddvicker, åkerkulla, blåklint och klofibbla, *Vicia villosa*, *Anthemis arvensis*, *Centaurea cyanus* och *Crepis tectorum*, och, som kronan på verket, en rågåker med en bred bård av den ljusgula åkerrättikan, en helt ny bekantskap för hela gruppen. Här fanns också en sandig färbetad åker som var nästan helt täckt av grönknavel (tuvknavel, *Scleranthus annuus* ssp. *polycarpus*) och en nästan kuddformigt växande jungfrukam, som visade sig vara den småfruktiga, som vi förgäves letat efter så länge (bekräftad av Thomas Karlsson). Bakom en av Luxegårdarna växte också ett trettiotal exemplar av hjärtstilla, *Leonurus cardiaca*.

Luddvicker, *Vicia villosa*, i sandig rågåker, Luxe i Burs. Foto: B.G.Johansson, 26 juli 1991.

Stångarutan.

På vår lott i dag föll grustagen och Stangmalmsområdet, det vill säga södra delen av Stånga samhälle. Våra rutor dominerades nästan helt av den stora rullstensåsen, grusåsen som sträcker sig från Ronehamn genom Stånga och norrut övergår i den s.k. Alskogåsen. Enligt Munthe, Hede och von Post är det en isälvsås, som dock här och där är överlagrad av Ancyclusvallen. Det är alltså samma isälvsås i Stånga som vi dagen före inventerade i Burs, fast det är ganska långt emellan. Vi startade i grustagen med fantastiska mängder av blåeld, *Echium vulgare*, och andra "vägkantsväxter". Här växte också ganska rikligt med nattljus, *Oenothera biennis*, en växt som liksom blåelden och bolmörten, *Hyoscyamus niger*, kan uppträda i massor på kanterna av en nyanlagd väg eller annan mark som varit kraftigt omrörd något år tidigare. Året därpå är den oftast borta igen, för att i form av "fröreserv" ligga vilande till nästa gång. Grustagets växter varierar mellan sådana arter, som älskar extremt torra, sandiga marker till fuktälskare som kärrknipprot, majviva och kustarun, *Epipactis palustris*, *Primula farinosa* och *Centaureum littorale*, som man ofta hittar i massor i fuktsvackorna på botten av äldre grustag.

Väster om grustagen ligger Blautåmyr. Det visade sig vara ett mycket spännande område. Själva myren är en liten agmyr av den rikare typen. Här finns även öppna vattenytor med bl.a. näckrosor, Nymphaeaceae. Hela myren är dock omgiven av en bred ridå av snår, mest vide, björk, och brakved, *Salix sp.*, *Betula sp.* och *Frangula*

Från exkursionen till den stora lokalen för stortimjan, *Thymus pulegoides*, och parkmåra, *Galium pumilum*. Foto: B.Larsson, juni 1992.

alnus, men även tallar, *Pinus sylvestris*, stundtals i det närmaste ogenomtränglig. Vid en hastig blick föreföll marken här vara helt utan växter, men när vi väl kommit in i snåren hittade vi sådana rariteter som granbräken, *Dryopteris cristata*, och kråkbär, *Empetrum nigrum*. Flera andra ormbunkar växte också här på den tuviga marken. Själva myrkanten, där videsnåren glesnar ut, skulle mycket väl kunna rymma ännu rare arter; man förväntar sig nästan att hitta försvunna arter som knottblomster, *Malaxis monophyllos*, och myggblomster, *Hammarbya paludosa*, båda arter som jag sett på fastlandet på mycket likartade lokaler. Hungern tvingade oss dock att lämna myren.

Eftermiddagen ägnade vi åt Stangmalmsområdet, som har varit en gammal exercisplats, och bebyggelsen runt kyrkan. Här växer som bekant luddvårlöken, *Gagea arvensis*, ganska rikligt på våren. Nu, under högsommaren fick vi nöja oss med arter som krollilja, humle, röd kärleksört, kaukasiskt fetblad, hjärtstilla och judekörs, *Lilium martagon*, *Humulus lupulus*, *Sedum telephium* ssp. *telephium*, *S. spurium*, *Leonurus cardiaca* och *Physalis alkekengi*, samtliga arter som förvildat sig ut i häckar, vägkanter och på grönytorna mellan bebyggelsen, men vildarter som hårdsvingel, jungfrukam och nysört, *Festuca trachyphylla*, *Aphanes arvensis* och *Achillea ptarmica*, blev också eftermiddagens resultat. Dessutom var rotfibblan, *Hypochoeris radicata*, nästan heltäckande på en del sandbackar.

Det här har blivit en kort och summarisk skildring av veckans inventeringsarbete. Som alla inventerare och andra aktiva botanister vet, ingår många andra komponenter i en sådan här vecka. Det fina kamratskapet, diskussioner om arter och artkaraktärer, slående i floror, svett, soled. Fina naturupplevelser, inte bara botaniska (grodor, ormar, fåglar, insekter). Hunger och långt till maten, skavsår, glädjen att hitta en fin art, och så vidare. Allt i en salig blandning. Allt det här är känslor och stämningar som inte låter sig fästas på ett papper.

En stor del av ett botanikläger är också de gemensamma kvällsaktiviteterna. Förutom den vanliga genomgången och summeringen av dagens fynd, hann vi i år också med en fin föreläsning av Karin Martinsson, vår kursledare och vårt stöd under hela lägret, om våra små vänner vattenväxterna, av somliga gemenligen kallade "vattenslafs"; det gäller nate, andmat, särv, slamkrypa, *Potamogeton*, *Lemna*, *Ceratophyllum*, *Elatine*, och framför allt länke, *Callitriche*. Efter Karins genomgång kände vi alla att vi nästan älskade dem. Vi hann också med en vandring i familjen Hanssons ljuvliga och artrika trädgård, uppfriskande bad i Herta och en gemensam utflykt till några av veckans sällsyntare fynd: Först besåg vi den styva fingerörten, *Potentilla recta*, bakom Prästladugården, sedan gick färden till den fantastiska lokalen med stortimjan och småfruktig jungfrukam. Ingen dålig meny för en kvällsutflykt, eller hur? Det blev minsann inte heller någon dålig meny, när Barbro och Bertil Pettersson bjöd hela gänget hem till sig på middag, rundvandring i den vackra och artrika trädgården och kaffe, en oförglömlig höjdpunkt på lägerveckan.

På söndagen var det, som vanligt, uppbrott, storstädning av Bygdgården och sedvanlig utflykt till något trevligt område. I år gick färden till Katthammarviksområdet med besök bl.a. i Östergarns prästänge, där Irene Montelius demonstrerade grönkulla, *Coeloglossum viride*, på en av öns mycket få ängeslokaler — men samlad i "Östergarns prästgård" redan 1888 — för denna art som är så ovanlig i Sydsverige. Det blev en värdig avslutning på en vecka, som vi alla ska minnas länge.

Bengt Larsson
Lummelundsväg, Pl. 4875
621 41 Visby

Medlemsavgift

Medlemsavgiften för 1993 är oförändrat 70kr. Avgiften för familjemedlem är 15 kr. Inbetalningskort medföljer detta nummer.

Om du dessutom ger en gåva till föreningen får du som tack ett särtryck av ett av Rindis färgomslag från senare år. Om det är något särskilt omslag som du önskar, så skriv i så fall vilket.

Gotlands Botaniska Förening

Styrelseberättelse för verksamhetsåret 1991

Medlemsantal

Föreningen hade vid årets slut sammanlagt 841 medlemmar varav 77 familjemedlemmar - en minskning med 11 medlemmar sedan föregående år. Geografiskt var medlemmarna fördelade enligt följande (1990 års siffror inom parentes): Gotland 345 (356), Sverige utom Gotland 474 (475) och utlandet 22 (21).

Funktionärer

Styrelsen har under det gångna året bestått av Gun Ingmansson ordförande), Jörgen Petersson (vice ordförande), Elsa Bohus Jensen (sekreterare), Bengt Larsson (kassör), Bo Göran Johansson (ledamot och ansvarig för Projekt Gotlands Flora), Ingrid Engquist (ledamot), Stig Högström (ledamot) och Torgny Rosvall (ledamot).

Revisorer har varit Sverker Lanner och Lars-Åke Pettersson.

Revisorssuppleant har varit Jens-Henrik Kloth.

Valberedningen har bestått av Stellan Hedgren och Lars-Åke Pettersson.

Sammanträden

Styrelsen har under 1991 sammanträtt sex gånger.

Årsmötet

Årsmötet hölls på Gotlands naturmuseum den 14 februari 1991. Till ordförande omvaldes Gun Ingmansson.

Mötet beslöt om en höjning av medlemsavgiften för år 1992, och styrelsen fick förtroendet att bestämma höjningens storlek.

Efter förhandlingarna höll Torgny Rosvall ett föredrag om Linné som botanist på Gotland för 250 år sedan.

Rindi

Föreningens tidskrift Rindi har redigerats av Bo Göran Johansson, Gun Ingmansson och Bengt Larsson. Årgången omfattar sammanlagt 92 sidor fördelade på två häften. Nummer 1 innehåller bl.a. en artikel av Magnus Lidén om

gotlandsnunneört, *Corydalis gotlandica*, en nybeskriven art som är endemisk på Gotland, samt en presentation av Bingebyområdet författat av Bengt Larsson. Omslaget pryds av en kal knipprot gjord efter en batik av Barbro Lindberg.

Nummer 2 1991 tillägnas helt Carl von Linné och hans iakttagelser på Gotland sommaren 1741. I numret skriver Stig Ekström om Linnés huskurer, Bengt Larsson om färgväxter nämnda av Linné och Torgny Rosvall om Linnés växtfynd. Sommarens exkursioner i Linnés fotspår behandlas utförligt. Framsidans bild på en krutbrännare är gjord efter en akvarell av Staffan Rosvall.

Rindi sänds som utbytestidskrift till 15 olika botaniska föreningar i Europa.

Exkursioner och sammankomster

- 22 jan. Medlemmarnas bildkväll.
- 21 mars Gun Ingmansson visade bilder från en resa i västra USA.
- 20 april Vårblommande lökväxter i Visby förevisades av Bengt Larsson.
- 26 maj Ingrid Engquist ledde en exkursion till Hässleängat i Fleringe.
- 16 juni Jörgen Petersson ledde en exkursion till Kullands högård i Gerum.
- 11 aug. Vi botaniserade i de fina källmyrarna i Russparken på Lojstahjd. Torbjörn Lindell guidade.
- 31 aug. Denna dag besöktes strandängarna vid Stockviken under ledning av Gun Ingmansson och Jörgen Petersson.
- 29 sept. Den artrika skogen vid Svajde och Visne ängar i Alskog besöktes under ledning av Bo Göran Johansson och Karin Martinsson. Den här gången visades främst mossor och svampar.
- 24 okt. Magnus Martinsson berättade om och visade bilder från några av sina många resor i Sydostasien.
- 29 nov. Årets programverksamhet avslutades med ytterligare en bildkväll då medlemmarna kunde förevisa sommarens fotografier på dia. En klurig tävling, utformad av Bengt Larsson, satte punkt för kvällen.

LINNE-JUBILEUM

Eftersom det var 250 år sedan Carl von Linné besökte Gotland anordnades en utställning på Gotlands naturmuseum under tiden 15 maj-15 sept. Gotlands Botaniska Förening var medarrangör. Dessutom anordnades ett antal exkursioner i Linnés fotspår, där föreningen bidrog med ledare.

- 26 juni Fide prästäng besöktes i hållande regn av ett 30-tal intresserade. Bengt Larsson, Karin Martinsson och Jörgen Petersson ledde.
- 10 juli Med Linné i Fleringe. Omgivningarna runt Hau gård studerades. Ingrid Engquist, Bo Göran Johansson och Karin Martinsson ledde.
- 17 juli Hoburgen besöktes. Karin Martinsson och Jörgen Petersson ledde.
- 24 juli Ett 70-tal personer guidades runt på Torsburgen av Gun Ingmansson, Karin Martinsson och Torgny Rosvall.

Öppet hus

Även detta år har föreningen haft öppet hus på Gotlands naturmuseum varje torsdag kl. 19.00 från den 2 maj till den 29 augusti (17 kvällar). Detta för att inventerare, men även andra intresserade, t.ex. turister, skall kunna få hjälp med artbestämningar av växter, träffa likasinnade m.m.

Inventeringslägret sommaren 1991

Även i år var lägret förlagt till södra Gotland. Under tiden 1-7 juli var vi förlagda i Burs bygdegård och hann inventera fyra ekonomiska kartblad, 05J9c (Burs), 06J0d (Lau), 06J0c (Stånga) och 05J8c (Ronehamn). 29 personer deltog en eller flera dagar och detta gör sammanlagt 109 persondagar.

Projekt Gotlands flora

Floraprojektet, som så småningom skall utmynna i en modern landskapsflora över Gotlands kärlväxter, har nu pågått i nio säsonger. Av de totalt 180 kartbladen är nu 91 färdiginventerade, medan inventering pågår i 89 kartblad. Under året har flera rutor lämnats tillbaka halvfärdiga av inventerare som inte ansett sig kunna slutföra arbetet, och 15 rutor saknar nu inventerare.

Naturvård

Föreningen har till länsstyrelsen lämnat in ett förslag om att samtliga Gotlands orkidéer skall fridlysas mot uppgrävning. Detta har också beslutats av länsstyrelsen.

Föreningen har representerats vid det nyinrättade miljörådet vid fyra tillfällen. Där har vi bl.a. medverkat till ett förslag till naturreservat vid Paviken. Förslaget har sänts in till länsstyrelsen.

Vi har redovisat känsliga växtlokaler vid Bäste träsk, särskilt lokaler för kalkdån, eftersom man planerar att uppföra ett antal hus mellan sjön och havet.

Den planerade nya sträckningen av Hangarvägen på Bingerskvarnområdet har vi också opponerat oss emot i miljörådet. Vi har i detta fall också inlämnat uppgifter om känsliga växtlokaler i området till en miljökonsekvensbeskrivning. Bengt Larsson har medverkat i ett radioprogram om Bingerskvarnområdet den 16 oktober.

Föreningen har yttrat sig om två ansökningar om tillstånd till dikning.

Ett planerat kalhygge intill en myggnyckelrik källmyr i Ganthem kunde stoppas efter att föreningen slagit larm.

En försöksinventering av skogliga nyckelbiotoper skall utföras av skogsvårdsstyrelsen. Föreningen har deltagit i ett informationsmöte och även lämnat förslag på nyckelbiotoper. Stig Högström deltar i arbetet.

Liksom tidigare år har föreningen på uppdrag av Världsnaturfonden uppsikt över ett antal hotade arter på Gotland. Liknande uppdrag finns för tre mossor: Dunmossa (Stig Högström), vimpelmossa (Bo Göran Johansson) och karlsöbryum (Gun Ingmansson).

Föreningen har fått tillfälle att yttra oss om ett 50-tal förslag till NOLA-avtal. Gun Ingmansson har också representerat föreningen vid ett informationsmöte om det fortsatta arbetet med landskapsvården på Gotland på länsstyrelsen den 31 oktober.

Övrigt

Föreningen granskar fortlöpande manuskript till artbeskrivningar till den kommande boken Flora Nordica.

Ett antal gotländska herbarieark har granskats, bl.a. Gunnar Erikssons (mossor), Arvid Bobergs (kärleväxter), Gösta Fåhræus (*Salix*) och G. Ljungbergs (kärleväxter). Föreningen har också fått tillgång till länsstyrelsens nyinköpta mikrovågsgugn, för att med hjälp av den bekämpa "småkryp" i herbarierna.

Föreningen har skrivit till styrelsen för Norrlanda fornstuga och uppmärksammat dem på att Gustaf Larssons herbarium bör tas om hand på ett bättre sätt.

Under hösten har länsstyrelsen arrangerat en mosskurs som några av medlemmarna har deltagit i.

Jörgen Petersson har berättat om Projekt Gotlands Flora för Lunds Botaniska Förening den 13 september, och Gun Ingmansson har hållit ett föredrag om floran i Västerhejde socken, som ett inslag i frågetävlingen "Gutar frågar gutar". Gun har också informerat deltagare i studiecirkeln "Rikare skog" om hotade arter i skogen, den 20 februari i Östergarn och den 2 april i Stenkumla.

Ölands Botaniska Förening

En systerförening till Gotlands Botaniska Förening har bildats på Öland. Den kommer bland annat att ge ut en tidskrift och arrangera exkursioner på ön. Intresserade kan vinna medlemskap genom att betala årsavgiften, 70 kr, på postgiro 63 65 931-2.

Program våren och försommaren 1993

- Tors 18 feb Årsmöte. Efter årsmötesförhandlingarna berättar Magnus Martinsson berättar om växter i de gotländska våtmarkerna. Mötet äger rum i Naturmuséets bibliotek, ingång Hästgatan 1, 1 tr. Det börjar kl. 19.00.
- Tor 25 mar Våffeldagen firas med ett möte i Naturmuséets bibliotek, där vi inte äter våfflor, utan istället talar Bengt Larsson och Bo Göran Johansson om gamla gotländska trädgårdsväxter med utgångspunkt i Münchens herbarium 1701-02. Tag gärna med eget material!. Vi öppnar kl. 19.00.
- Sön 2 maj Vi besöker Torsburgen för att se vad som blommar första våren efter den stora branden 1992. Kommer den gotländska backsippan att möta oss med sina vackra blommor t.ex? Samling vid Kräklingbo kyrka kl. 10.00. varifrån vi kan köra åtminstone till Hajdeby gård. Därifrån måste vi kanske gå till fots. Irene Montelius och Jörgen Petersson leder exkursionen.
- Sön 13 juni Korsänget i Othem, ett av Gotlands atrikaste, besöks. Tidpunkten är lagom för att möta änget när det är som vackrast, i övergången mellan vår och försommar. Exkursionsledare är Jens-Henrik Kloth och vi samlas vid ängets parkering kl. 10.00.
- Sön 27 juni Botvaldevik. Jörgen Petersson och Gun Ingmansson visar de vackra strandängarna norr om Botvaldevik i Gothem. Vi hoppas få se bl.a. ängsgentiana plus mycket orkidéer. Samling vid Botvaldeviks fiskeläge kl. 10.00.

Innehåll

- 51 Johansson Bo Göran: Omslagsbilden: Äppelros, *Rosa rubiginosa*.
- 52 Bohus Jensen Elsa: Inventeringsläger i Hangvar sommaren 1992.
- 59 Högström Stig: Vitag, *Rhyncospora alba*, återfunnen på Gotland efter 100 år.
- 63 Ekström Stig: Stormhatten i medicin- och kulturhistorien.
- 66 Ekström Stig: Bolmörten i medicin- och kulturhistorien.
- 71 Exkursionsrapporter 1991-92.
- 81 Larsson Bengt: Inventeringsläger i Burs 1991
- 86 Gotlands Botaniska Förening. Styrelseberättelse för verksamhetsåret 1991
- 90 Program våren och försommaren 1993.
- 91 Innehåll.

Öppet hus på Naturmuseet

Under 1993 kommer vi som vanligt att ha öppet hus på Gotlands naturmuseum under torsdagskvällarna från kl. 19. Vi träffas i Naturmuseets bibliotek, Hästgatan 1, en trappa upp.

Alla är välkomna för att träffa och prata med personer som är intresserade av Gotlands Flora.

Vi börjar hålla öppet den 6 maj och fortsätter sedan var torsdag fram till och med den 2 september. Kristi Himmelsfärdsdag undantas.

